

A XIX. század

közepéig viszonyuló kezdetek után a századforduló idején jobbra a pozitívista történetírás szemléletében fellendülő helytörténetírás minőségében és mennyiségében is roppant fontos és jelentős munkát végzett. Az igen alapos és széles körre kiterjedő kutatások eredményeként számos ma is használatban levő, sokszor forrásként is kezelt megye- és várostörténetet bemutató monográfia született. Majd 80–100 év után kínálkozott idő és alkalom arra, hogy az adatokban kevésbé, de szemléletükben már elavult monográfiák helyett új, korszerű szemlélettel megírt összefoglalásokat alkothassanak a kortárs történészek és helytörténészek. Régiókban a Békés megyei falvak és kisebb városok történetei nyitották meg a sort, majd Csongrád megye városai is elhatározták addigi múltjuk összefoglalását, számbavételét monografikus igénytel. Hódmezővásárhelyen, Makón, Szentesen, Szegeden, és a legutóbb Csongrádon beindult munkálatok először Szegeden hozták termést az öt könyvre tervezett Szeged története I. kötetének megjelenésében.

Történeti monográfia készítése nem egyszerű feladat. Aki vállalkozik rá, annak egy adott dologról vagy jelenségről, esetünkben Szeged városról mindenre kiterjedő, teljes képet kell adnia úgy, hogy a belső mozgásterők, valamint a külső kapcsolatok, összefüggések és hatások egységében jelenjék meg a portré- vagy fejlődésrajz. A Szeged története I. szerzői a szerkesztő, dr. Kristó Gyula egyetemi tanár szemléli irányításával nem csak vállalták a feladatot, hanem — a mű elolvasása után kijelentették — meg is oldották azt. A 13 szerző által készített önálló tanulmányt úgy illesztette, vágta egymás mellé Kristó Gyula, hogy több esetben régész és történész dolgozatának sorai váltják egymást, zökkenőmentesen. A Szeged faluszomszédei című fejezet egyik részét, a tájfalvai címűt (10 oldal) például még szerző Szegfű László, Kürti Béla, Nagy Zoltán és Horváth Ferenc tanulmányából gyúrta össze. A példákat tovább sorolhatnánk. Az átvezetések nyílván a szerkesztő készítette. Ez a megoldás a kötet előnyére is vált: a természetéből fakadóan adatok százait felsorakoztató régészeti fejezetek szigorúan tudományos stílusúak, a történészek narratív szándékot sohasem nélkülöző sorai. A kötet egységét a szerzők által egyértelműen és pontosan használt marxista történetírói terminológiák, szakkifejezések is biztosítják, és az olvasóra jó hatással van az időnkénti stílusváltás. A népvándorlás kor avarjai Szádeczky-Kardoss Samu hőmpolygó körmondataiban vonulnak el vidékünkön, az Árpádok időszakáról Szegfű László lendületes prózája ad számot. Petrovics István világos stílusa után Kulcsár Péter humanista történetírók munkáin formálódott, mégis markáns tolla viszi tovább a történetet, a hódoltság koráról szólva pedig Szakály Ferencnek gondosan megfogalmazott mondatai közül is elő-előbukkan nagy mesélőkedve.

Ha ismerkedésünket a művel, a kötet elején levő tartalomjegyzékkel kezdjük, a várostörténetek eddig megszokott és a szokásostól eltérő megoldásairól árulkodnak a fejezetcímek. A történeti rész előtt áll az eddigi gyakorlathoz híven az Andó Mihály készítette földrajzi bevezető, amely arra a kérdésre ad feleletet, milyen

Szeged története I.

(Szerkesztette: Kristó Gyula)

földrajzi feltételeknek köszönhető a város kialakulását, és hogyan változott meg később a vidék arculata természeti, majd később társadalmi hatások során, valamint, miképpen született meg az a kultúrtáj, amely a modern emberi élet létfeltételeit biztosítja. A következő nagy egység: A táj a magyar honfoglalás előtt, az előideink érkezése előtt itt élt népek történetét mutatja be. A további három nagy egység — A város kialakulása. A királyi város. Török megszállás alatt — már szigorúan Szeged középkori történetéhez kötődik, Szeged múltjának egy-egy nagy korszakát öleli fel. Időrendi és történeti-logikai szempontok határozták meg a címek kialakítását. A főcímek alatt tovább tagolódnak az illető nagy egység az egészen rövid, 5–3 oldalas alfejezeteikig, megkönnyítve az olvasást és az eligazodást a kötetben. Íme, az alkotó szerkesztő remeklése, aki anyagának teljes birtokában van. Mit tesz ez a módszer számunkra lehetővé? A város történetek nem csupán egy-egy korszakát olvashatjuk el egyszerre, hanem az apró címek segítségével keresgélés nélkül végigolvashatjuk, miként alakult a gazdasági, társadalmi és kulturális élet egy-egy része (például a söügyek, városkép, kereskedelem, politika stb.) a középkor során. A szakember és az érdeklődő olvasó is örülhet ennek a megoldásnak.

A Debrecen

városról készülő monográfia II. kötetének szerkesztője, Rácz István professzor írta egy alkalommal, hogy a település korai történetének készítésekor a szerző(ek)nek az illető régióra kell függeszteni a szemét, annak történetét bemutatva lesz igazán megérthető a tárgyalat településen bekövetkező számos esemény, folyamat. Ezen helyes szemlélet alapján dolgoztak a Szeged története I. honfoglalás előtti és a korai Árpád-korról szóló fejezeteinek szerzői. Az előbbi egyes részeit Horváth Ferenc, Kürti Béla, Lakatos Pál, Nagy Margit, Szádeczky-Kardoss Samu, Trogmayer Ottó és Vörös Gabriella írták. Nemcsak összefoglalták az eddigi ismereteket, hanem új kutatási eredményeikkel is gazdagították akötetet. Közülük csak egyre, a Górszadombon levő, a tiszai kultúrához tartozó újkőkori „város” leírására hívjuk fel a figyelmet, ugyanis helyén egykori lakóinak eszközeit mélyszántás után nemcsak a feltáró régész, hanem az arra járó érdeklődő is láthatja. Az időben tőlünk távol élt emberek, népek életét, kultúráját objektívabb szemmel és érzelmentesen lélekkel képes szemlélni az olvasó. Ha végigtekintünk a leírt, és pontosan időrendben szedett történetükön (végre, legalább az Alföldre vonatkozóan kezünkben van egy könyv, amelyből a honfoglalás előtti idők történetét egy helyen tanulmányozhatjuk), merengve a sors kegyeltjének érezhetjük magunkat, hisz e tájékon i. e. 600 óta, amittől kezdve az itt élők népek etnikuma a források segítségével megállapítható, egy nép sem élt oly hosszan a Tisza mellett, mint a miénk.

Az alföldi települések népvándorlás kori történetének mindig neuralgikus pontja volt a hunok és királyuk, Attila története. A tudós és autodidakta kutatók az Alföld számos helyére lokalizálták Attila városát. Mo-

nográfiánk vonatkozó fejezeteiben (Lakatos Pál, Vörös Gabriella) korrekten csak annyi áll, amit a források megengednek: nagy valószínűséggel a szegedi határban, vagy attól nem messze, a Duna—Tisza közt lehetett az a hely, ahol Attila Priszkoszt fogadta. A gazdaságában egyedülálló let, a nagyszéksői aranykincs is arra utal, hogy a vidéken gazdag hun fejedelem állomáshelye volt. Ugyancsak fontos tényeket tisztáznak a szerzők, Szádeczky-Kardoss Samu és Kürti Béla, amikor számba veszik a közvetlenül a honfoglalás előtt régiókban élő gyér számú népesség etnikumát. Ezek szerint, miután Krum bolgár kán hadjárata során (803-ban, vagy 805-ben) a Tiszántúlon is megtörte az avar hatalmat, a terület a bolgár, illetve a nagy-moráviai állam peremvidéke lett. Feltételezhető, hogy a korábbi lakosság (bolgár—török etnikum, avar töredékek) és a IX. században bevándorló szlávok érték meg a honfoglalás idejét.

A város honfoglalás- és kora-Árpád-kori történetére vonatkozóan kevés forrás maradt fenn Szegfű László, Kürti Béla, majd hozzájuk kapcsolódva Horváth Ferenc és Nagy Zoltán mégis számos új elemmel gyarapították ismereteinket. Megtudjuk, hogy a több hullámban érkező honfoglalók először 892-ben jelennek meg Szegeden és vidékén. A honfoglalók emlékeit több feltárt temető őrzi Szeged határában. Bár a város nevének első okleveles említése 1183-ból való (írásleletét ügyes megoldással a nyitrai egyház adománylevelének fotomásolatára a jobb alsó sarokban kinagyítva helyezték el, 31. képmelléklet), a település már korábban létezett a Tisza nagy kanyarulatánál mellett.

A város

sorsának alakulását a feudalizmus első évszázadaiban inkább külső tényezők határozták meg. Mint a Matoson szállított erdélyi sóatrakó és -továbbító helye a király számára fontos volt. Talán éppen ezért is maradt oly hosszú ideig királyi birtok, ugyanakkor gazdasági és földrajzi fekvésének előnyeit az államszervezés idején nem élvezte, így lett a bácskalocsi püspökség és egy hozzá hasonló nevű megye (Bács) része, és csak később került a határát dél felé folyamatosan kiterjesztő Csongrád megyébe. Lám, a korábban is meglevő adatok megfelelő összeillesztésével új, a valósághoz közel álló nézetek fogalmazódtak meg a monográfia lapjain.

Amint szaporodik a forrásanyag, egyre jobban végigkísérhető az olvasó a város fejlődését, amelynek egy nagy korszaka a XIII. század közepétől, a tatárjárás utáni újjáépüléstől a szabad királyi város rangjának megszerzéséig tartott. A történelmi fejlődést a települést akkor alkotó három sziget, Al-Felszeged és a Palánk lakossága egymást váltó generációinak folyamatos és áldozatos munkája eredményezte. Kihaszánva a hosszú, majd három évszázados békeidőt (azóta sem volt ilyen e tájékon) és a város gazdasági lehetőségeit, borral kereskedtek a Szerémségtől Lengyelorszáig, a vidék fő gazdaságának, az állattenyésztésnek feleslegét, a lábásjóságot dél- és nyugat-európai piacokra hajtották, és közben szívesen gyűjtötték kiváltságait, hogy végül: 1498-ban megszerzeék a

szabad királyi város rangját. Ahhoz azonban, hogy kirajzolódjék a vazolt fejlődés vonala, a szerzőknek oklevelek százait kellett újra végigolvasniuk, és elemezve értékelniük. Petrovics István, Kulcsár Péter és társaik valóban a város életrajzát adják ebből az időből. Úgy érezzük, meggyőzően döntöttek el (szemben az eddigi feltételezéssel), hogy a XV. század végére érte el Szeged a szabad királyi városi rangot. A város fejlődése a környező vidéknek a településeknek sorsát is reprezentálja. Szemben az országos tendenciával, amely azt mutatja, hogy a XV. század második felében a városi fejlődés elakad, itt éppen a gyarapodás szemtanúi lehetünk. Nemcsak Szeged lépett fejlődésének új szakaszába, a középkori Hódmezővásárhely, és Makó is ekkor éri el a mezővárosi szintet, és ígértesen izmosodnak olyan később elnéptelenedett „óriásfalvak”, mint Donáttorna és Csomorkány.

A XV. és XVI. század első fele a városnak és vidékének újabb nagy korszaka. Szeged az ország életének is a középpontjába kerül addig, amíg a magyar királyság képes támadó hadjárat indítására a török ellen.

A török hódoltságról és előzményeiről Szakály Ferenc egy külön könyvet írt a monográfiában. A közel 250 oldalon nem pusztán az eddigi ismeretek összegzését végezte el, hanem Szeged történetében egy új, mai szemmel írt kis hódoltságtörténetet ad, amelyben a város története a tájegységgel azonos, amely élteti. Szakály Ferenc több szakaszra bontja a Mohácsotól a török hódoltságig terjedő kort. Az 1526—27-es események (Szeged kirablása a török által, Cserni Jován fellépése) után 1541-ig békés időszak köszöntött a városra. János király törökbarát uralma alatt kiheverte az elszenvedett pusztítást. (Máig nehezen érthető, hogy miért nem erősítették meg legalább ekkor a várost és várát, ha már korábban nem jutott rá pénz és energia.) 1543. farsangjától a 15 éves háború időszakáig a stagnálás és a lassú visszafejlődés a jellemző. Ebben a korban a város a legnagyobb csapást 1552-ben a visszafoglalására tett kísérlet során szenvedte el, ezt sokáig nem tudta kiheverni. A 15 éves háború pusztításai következtében eltűnt a középkori településstruktúra, megritkult a népesség, hosszú idő kellett a regenerálódáshoz, amely során a XVII. század végére Szeged 5500—6000 lakossal ismét a hódoltság legnagyobb városa lett.

Mint minden összegzésre, szintetizálásra vállalkozó mű, a Szeged monográfia sem oldhatott meg minden felmerülő problémát minuciózus, részletes pontossággal, nem dönthetett el minden vitás kérdést végérvényesen. Amint az előszóban megfogalmazódott, ezt nem is tekintette feladatának. Az alkotó közösség azonban olyan művet adott át a szaktudományak és az olvasóközönségnek, amelyre, ha néhány emberöltő után újabb összegzés igénye merül majd fel, méltán hivatkozhatnak az utódok.

A kötet

talmában, formájában is kiállja a próbát. Esztétikus megjelenése a Szegedi Nyomdát dícséri. Kitűnőek grafikái és jó a fotóanyaga. Kezelését megkönnyíti a hely- és névmutató. Kiadását a városi Tanács tette lehetővé, a munkálatokat a Somogyi-könyvtár fogta össze. Bizunk abban, hogy a jól sikerült első kötet után hamarosan kézbe vehetjük a sorozat további darabjait is.

BLAZOVICH LÁSZLÓ